

Jovanka Denkova
Filološki fakultet
Univerzitet "Goce Delčev"
Štip
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Mahmut Čelik
Filološki fakultet
Univerzitet "Goce Delčev"
Štip
mahmut.celik@ugd.edu.mk

ЛИКОТ НА РОБОТОТ ВО МАКЕДОНСКАТА НАУЧНО- ФАНТАСТИЧНА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА

Апстракт: Во овој труд се разгледува прашањето за ликот на роботот во современата македонска книжевност за деца и млади. Тоа се прави преку некелку аспекти и притоа се разгледува улогата на роботот во животот на луѓето како помошник, другар, пријател во учењето, но и првата пројава на недоверба кон роботите изразена како сомнеж во нивните емоционални реакции во случај на ненадејна опасност по животот на луѓето, за, на крај, да се изрази отворена нетрпеливост кон роботите, кои постепено, но сигурно, сакаат да ја преземат улогата на својот создател - Човекот.

Клучне речи: робот, наука, чувства, недоверба, уништување.

Сонот за создавање на човек од метал постои мошне одамна: уште во приказната за Дедал се зборува за циновскиот човек од метал, Талос, дело на критскиот градител и пронаоѓач, кој трипати дневно го обиколувал островот чувајќи го од напаѓачи. Влада Урошевиќ потенцира дека овие послушни и вредни слуги кои ќе ги вршат поситните работи без одлагање и мрmoreње се среќаваат во прозата кон крајот на XIX и почетокот на XX век. Името и однесувањето потекнуваат од чешкиот писател Карел Чапек, кој со тоа име означил метални копии на човек кои истовремено се една прекрасна машина и еден модерен и сигурен начин да се повтори откритието на Франкенштајн. ... Според Урошевиќ, „роботите се евтина работна сила, за своето одржување не бараат големи трошоци, послушни се, вредни, дисциплинирани. Поседуваат силно развиена интелигенција, но немаат никаков емотивен живот, во нив не се всадени можности за доживување на етички дилеми. Сепак, благодарейќи на некои усовршувања што ќе бидат применети над поновите генерации на овие суштества, тие ќе се здобијат со чувство за правда и неправда, за солидарност, па дури и со способност да мразат и со желба да господарат. Резултат на тоа е нивната побуна: тие загосподаруваат со светот, уништувајќи го претходно човештвото.... Во новата приказна за создавањето на вештачки суштества е присутно и чувството за вина, а и стравот од казна, како и бунтот на тие суштества против нивните создавачи и господари. ...Значи, заедно со темата робот во светската научна фантастика навлегува и темата на побуната на овие вештачки суштества, па научната фантастика ќе биде исполнета со дела во кои роботите се дигаат против своите создавачи и господари. Уништувачките војни во кои металните суштества ја искористуваат својата интелигенција и сила за да им се одмаздат на своите создавачи и господари ќе станат општо место на овој жанр... Американскиот писател Исак Асимов ги формулирал познатите „Три закони на роботиката“ кои за прв пат ќе се појават во 1940 година во расказот „Затворен круг“ и стануваат

основа во која ќе биде потцртана разликата меѓу човекот како поединец и човештвото како целост. Еве ги тие закони во својата понова варијанта:

1. Роботот не смее да повреди човечко суштество или со својата неактивност да дозволи човечкото суштество да биде повредено, освен ако тоа не е во спротивност со Основниот закон на роботиката;

2. Роботот мора да им се покорува на наредбите добиени од човечки суштества, освен ако тие наредби не се во спротивност со Првиот или со Основниот закон на роботиката.

3. Роботот мора да го штити своето сопствено постоење, сè додека таквата заштита не е во спротивност со Првиот, со Вториот или со Основниот закон на роботиката;

4. Основен закон на роботиката: роботот не смее да му нанесе зло на човештвото или со својата неактивност да дозволи тоа да биде нанесено.

Видливо е дека со внесувањето на последната клаузула, односно со внесувањето на основниот закон на роботиката, резонирањето на роботите станува помалку механичко и се доближува до основните одлики на резонирањето на човечкото суштество....Притоа, пред конструкторите на вештачките суштества се јавува проблемот како да се создаде суштество што е колку што е можно повеќе самостојно во своите одлуки, но притоа да се спречи можноста за негова побуна против својот создавач и господар¹.

Во многу романи од современата македонска литература за деца и млади се јавува ликот на роботот. Тој е онаа задолжителна компонента во научната фантастика. Врз основа на прегледот на некои избрани дела од современата македонска литература за деца и млади може слободно да се констатира дека во неа е застапена една објективна слика за овие вештачки луѓе или вештачка интелигенција, било да се работи за обични работи, андроиди, киборзи... Во некои дела како „Зена - ќерка на свездите“, „Арис или прва љубов“, „Големата авантура“ и „Планетата Октализ“, роботите се јавуваат во крајно позитивна улога - во улога на помошници, другари, пријатели за учење кои на Зена ѝ даваат изобилство информации за толку посакуваната и замислувана планета - Земја: „...голем дел од слободното време таа го минуваше покрај Крокси, роботот за учење“ (стр.9). Нејзините родители се обидуваат да ѝ укажат на разликата меѓу роботите и луѓето: „- Зена, твојот Крокси е сепак само електронски мозок, компјутер, робот, значи машина! Роботот може да биде помалку или повеќе совршен, но тој е машина и не може да ти замени ниту една другарка, или другар. Ние ќе успееме роботите да работат за нас, но човекот е незаменлив!“ (стр.10, „Зена - ќерка на свездите“).

Како помошници роботите се јавуваат и во романите „Големата авантура“ и „Арис или прва љубов“: „Тој виде како се подаваат две челични раце во вид на некакви федери, потем се покажа голема кутија поставена на челични куки, како нозе“ (стр.27); „Роботите беа на прагот, ја извршуваат наредбата на врховниот господар - електронскиот мозок. Почнаа да ја расчистуваат просторијата, сите предмети ги враќаа на свое место, се она што во страотното тресење на ракетата се разлабавило или испаднало“ (стр.31- „Големата авантура“); „Значи овде и тоа го имаат: вештачки луѓе?!...Не се разликуваше од жива девојка, изработката беше совршена...Нејзиниот мозок беше направен толку прецизно, што можеше да зборува, да

¹ Влада Урошевиќ, Демони и галаксии, Македонска книга, Скопје, 1988, стр. 247-252.

слуша и извршува усно издадени наредби, дури имаше вграден и емоционален апарат: низ нејзините прсти проструи топлина, како да се возбуди!“ (стр.58-„Арис или прва љубов“). Во романот „Планетата Октализ“, пак, роботот се јавува во улога на домашно милениче: „А сега, најубавото изненадување, твојот личен робот конструиран да ти помага во многу практични работи за време на твојот престој на Октализ. Го зборува и го разбира македонскиот јазик. Би можел да му дадеш и име и штом ќе го вклучиш на копчето од твојов колан под знакот Р, тој ќе се одзове на сите твои барања“ (стр.29).

Веќе во романот „Арис или прва љубов“ се јавува првата недоверба кон роботите на кои комплетно им е доверен животот на планетата Верна. Не се работи за тоа дека се плашат од евентуално зло кое тие би можеле да им го нанесат на луѓето, туку за сомнеж во нивните емоционални реакции во случај на ненадејна опасност: „Целиот живот, сите витални функции, целокупниот опстанок на „Летачкиот град“, луѓето и сè во него, апсолутно сè зависеше и му беше потчинето на бескрајниот интелект на тој сезнаечки и семожен Главен електронски мозок. А тој - предвидува опасност откако бродот веќе влегол во грлото на аждерот!“ (стр.67); „Па зар толку им верувате на роботите? По логиката на работата, сè што може да се направи, може и да се расипе!“ (стр.103); „Нив ги управува математичка логика, егзактни физички закони, а не емоции, не поетски метарфори!“ (стр.103); „Роботот не знае да мрази, да се одмазди, или да се вљуби, не знае во лутина да направи погрешен чекор или изнервиран да го прекрши логичкиот закон...“ (стр.103); „Тогаш зошто науката губи толку умствена енергија, толку време и сили за тие машини да ги направи инте-ли-гентни? Зашто се глупави? Зошто на Катра ѝ вградуваат емоционални сензори што ѝ ја креваат температурата при допир со жив човек?“ (стр.104). Катра е „компјутер, еден од најсовремените во тоа време. Таа има дури и емоции. Дали тоа значи дека роботите ќе бидат слични на луѓето или тоа е само мрачно предвидување на иднината на човекот кој ќе стане ист како тој компјутер?...“ Со тоа овој роман „тргнува од најсовремените достигнувања на науката и техниката и со помош на имагинацијата зачекорува неколку децении во иднината, претпоставувајќи и замислувајќи што сè би можело да се случи“.²

Тие работи се јавуваат како реална опасност за човековата цивилизација во романот „Двојната Ева“. Во овој роман роботите (киборзи) се наречени отони и прикажана е нивната голема сличност со нивните креатори - луѓето: „Отоните беа совршени киборзи и да не беше нивната метализирана боја и четирите раце, тешко некој можеше да ги разликува од Мелите“ (стр.83). Тоа постепено ескалира од страв и недоверба кон роботите, на кои им е препуштена грижата за планетата: „Големиот отонатор не смее да дозволи да се развие нова цивилизација, затоа што во иднина би можела да го загрози вечното царство на отоните...и ќе уништува сè што не се создава според нашите регули“ (стр.196), па сè до уништување на човековата цивилизација и планирање на инвазија на вселенските простори: „...една цивилизација ќе биде безбедна само додека самата се грижи за себе, а кога таа грижа му ја препушти на друг, тогаш и слободата ја испушта и ја губи. Можеби точно тоа е причината што Мелите и животите ги изгубиле кога целата грижа и сета контрола за безбедноста на Алина етена им ја препуштиле на отоните“ (стр.172), „Милионгодишната наука и којзнае колкугодишни искуства, совршена техника и семожни сознанија се преточиле во вештачки

² Dragoljub D. Gajić, Naučno-fantastična priča Vesne Aleksić, Detinjstvo, Novi Sad, br.1-2, 2000.

мислители кои откако стекнале доволно моќ, успеале да се отргнат од контролата на творците. Тогаш во моќта се родила гордост, во гордоста злоба, а во злобата суровост и роботите веќе сакале сè да биде како што ќе речат и одлучат тие, а тоа било да се уништи сè живо и да се создава киборшки свет според нивните модели“ (стр.198); „- Нема цивилизација во галаксијава која ќе може да се спаси од наездите на отонските армии. Големиот отонатор ќе покаже дека е минато времето на сентименталните слабаци и ќе создаде вештачки раси што ќе бидат способни за сè и отпорни на сè ...“ (стр.200); „Секој час се исфрлаа стотици метални војни кои не само што застрашувачки делуваа со својот изглед, туку и навистина изгледаа непобедливи. Тие беа помали од другите работи и со неверојатно заканувачки и застрашувачки изглед“ (стр.204).

Овде, се разбира, повеќе нема можност за компромис, бидејќи меѓусебниот антагонизам е премногу голем. Единственото што преостанува е борбата до конечно истребување на едната или на другата страна. Со тоа над планетата се надвива визијата на тотално уништување, кое, сепак, се реализира. Со тоа писателот како да сака да ни порача дека сепак е „изместена вербата во апсолутната вредност на техничкиот прогрес. Ваквите песимистички опсервации не се ни малку дефинитивни, бидејќи писателите на научна фантастика мошне радо се користат токму со трикот за техничката надмоќ на вонземјаните, за во другата страна на огледалото да го истакнат индиректниот заклучок дека во иднина техничко-технолошкиот напредок би можел да ги стави и луѓето во слични надмоќни ситуации“.³

И во романот „Ацела“, роботите се јавуваат како освојувачи: „Мојата планета ја освоиле работи кои загосподариле над неа, уништувајќи ги сите живи суштества и создавајќи царство на роботите“ (стр.138).

Во делото „Роботград“ од Глигор Поповски е даден детален изглед на роботите преку изгледот на малиот робот - Електрончо кој му е доделен на момчето Нико на прошетката низ Роботград: „Тоа беше метална, зеленикаво-сива фигура, составена од повеќе делови, кои на некој начин потсекаваа на деловите од човековото тело. Нозете се состоеја од неколку дела, а стопалата завршуваа со тркалца, многу слични на ролшуи. Деловите на фигурата, што веројатно претставуваа раце, завршуваа со неколку рала тенки пипалки, како клешти на врвовите. По трупот, од лева и десна страна, беа распоредени некакви копчиња, разнобојни, а под нив беа две мали решетки. Најинтересен беше горниот дел да фигурата, кој несомнено претставуваше глава. На врвот, врз една вертикална шипка, се вртеше малецко тркалце од сјаен метал, а по неговите страни имаше малечки пипалки, слични како на роговите од полжав. ... Пипалките зрачеа со одвај забележлива зелена боја...Тркалцето се вртеше лево, десно, како што луѓето вртат понекогаш глава, испитувајќи нешто, некој мирис, шум, струење. Оние зелени точки што беа на предниот дел од главата зрачеа постојано со иста јачина. Отстрана на главата одвај се забележуваа две ситни, ребрести полукругчиња, слични на рибини жабри. Беа точно на тој дел од главата, каде што кај луѓето се наоѓаат ушите“. (стр.139-140). И покрај нивната голема ефикасност Нико доаѓа до сознанија за ограниченоста на роботите: „Сè уште во твојата метална глава нема такви жички, лампички, кристали, електроди што би можеле да примаат, да сфаќаат, да донесуваат заклучоци. Не навредувај се, ама ти, иако си толку совршен, сепак си остануваш машина,

³ E. Peratoner, Smisao i težnje naučno-fantastične i utopističke literature, Izraz, r.6, Svjetlost, Sarajevo, 1959, str. 703-704.

автомат што знае да извршува само одредена програма. Ти никогаш не можеш да бидеш она што е твојот создател, човекот“ (стр.161). Еве ја првата индиција за опасноста од преголемото производство на работи: „- И што работат потоа овие работи? - праша Нико. - Прават нови машини, - одговори Електрончо. - А што произведуваат новите машини? - Тие произведуваат нови работи и ...и... - И уште што, и уште што? Зар само се множите, зар само за тоа постоите?“ (стр.150); ... -Машините прават работи, роботите машини!... Па до кога така? Ќе се размножите како инсекти!“ (стр.151, потцртаното-мое, Ј.Д.). Луѓето толку многу се посветиле на работата што почнале да наликуваат на роботите кои ги создале: „А толку му беше потребно да поразговара со луѓе, да се распраша за овој град, за овие необичности што ги среќаваше насекаде. Но овие „луѓе“, што веројатно беа научници, можеби едни од управувачите на овој град на метални суштества, многу повеќе личеа на работи одошто на луѓе. Во своите тела од месо и крв како да носеа метални души“ (стр.168-169). На крај еве го и чудесниот опис на Роботград: „Тоа е град што лежи во бескрајната подземна рамнина Фантазија. Изграден е на бреговите на две полноводни, пенливи реки - Наука и Техника. Познати се велелепните мостови што ги сврзуваат бреговите на овие реки, Мостот на Физиката, Мостот на електрониката и ред други“ (стр.135).

Романот „Авантурите на Марко и Дамјан“ донесува една пријателска слика на роботот, како заштитник на вонземјанското момче кое веќе пет години се наоѓа во состојба на анабиоза. Неговиот изглед е соодветен на сликата која ја има создадено нашата цивилизација: „...Забележаа дека тоа е робот со висина и тежина како нив, со шлем на главата од кој излегуваа шест мали антени, место очи, по две топчиња како цамлии на едната и другата страна на челото, кои се вртеа десно-лево, горе-долу. На рацете имаше исти прсти како и тие, само неговите беа напред шупливи, така што изгледаа како цевче. Тоа всушност биле десет прсти, десет цевки од опасно оружје во случај да мора да се брани... Нозете му беа како нивните дебели и цврсти, со чизми, кои повеќе личеа на некакви мотори, бидејќи од петиците излегуваа светли цевчиња, како ауспух од автомобил. Тоа биле моторите на роботот, кои, отпосле разбраа момчињата, работеле на мисла, програмирана однапред според конструкцијата на роботот“ (стр.33-34).

Во сите претходно разгледани романи евидентно е дека и покрај големите придобивки од индустријализацијата и силната механизација, во современата македонска литература за деца и млади преовладува негативно мислење за премногу роботизираниот и техницизиран начин на живот, кој може да има негативен импакт врз целокупната цивилизација на човекот.

IMAGE OF ROBOTS IN MACEDONIAN SCIENCE FICTION LITERATURE FOR CHILDREN

Abstract: This paper examines the question about the character of robots in modern Macedonian literature for children and youth. To do this I am taking in consideration a few aspects such as : the role of robots in people's lives as an assistant, friend, school friend, but also the first manifestation of mistrust to robots expressed as a doubt towards their emotional reactions in case of a sudden danger to human life, and finally, to express open hostility towards robots that gradually but surely want to take the role of its creator - Man.

Key words: robot, science, feelings, mistrust, destruction.

ЛИТЕРАТУРА

Арсовски, Томе (1988). Зена – ќерка на ѕвездите. Детска радост : Скопје.
 Арсовски, Томе (1989). Арис или прва љубов. Детска радост: Скопје.
 Арсовски, Томе (1998). Кристална планета. Детска радост: Скопје.
 Белева, Лилјана (1988). Планетата Окталз. Детска радост: Скопје.
 Влада Урошевиќ, Влада (1988). Демони и галаксии, Македонска книга: Скопје.
 Gajić, Dragoljub D.(2000). Naučno-fantastična priča Vesne Aleksić, Detinjstvo:Novi Sad.
 Зафировски, Мирко (2005). Авантурите на Марко и Дамјан. Макавеј: Скопје.
 Наумовски, Лазо (1958). Големата авантура. Нова Македонија: Скопје.
 Peratoner, E. (1959). Smisao i težnje naučno-fantastične i utopističke literature, Svjetlost: Sarajevo.
 Поповски, Глигор (1984). Роботград. Детска радост: Скопје.
 Симјановски, Стојмир (1977). Ацела. Детска радост: Скопје.
 Симјановски, Стојмир (1991). Двојната Ева. Детска радост: Скопје.